

Balázs Attila

Utazás az Ivo Andrić tengeralattjáró vonattal

(A Kutyclablúz című opusból)

Mesélik erre az öregebbek, hogy valamikor rég, de nem olyan nagyon, a vajdasági tanya és mesevilág iránt élénk érdeklődést mutató japán kutatók lelkes kis csoportja ereszkedett le a Holt-Tisza mélyére az egykori, mára teljesen elhagyott és lepusztult Gortva-birtoktól meg a sörgyártól nem messze, Becsénél. Előzőleg nagyot szippantva a fenti levegőből merült le egy sárga kis tengeralattjáróval a meleg források mélyére, a kénesen bugyborékoló sötét víz százejtélyű birodalmába, ahol nagy meglepetésükre volt is mit látniuk. Furcsa, hentergő emlőst pillantottak meg járművük küklopszi fényében. Megzavarhatta a fénycsóva e mesebeli lényt, így nem tudott hirtelen kitörni belőle. Mint egy éppen ott lustálkodó vízi tehén, maga lehetett a valamitől éppen gondtalan Délvidéki Magyar Anya(i)ság váratlanul tetten ért, mintegy megtestesült szimbóluma. Az ugyancsak meglepett japáni parancsnoknak nagyokat horkantó japáni felkiáltásokkal a hajónaplóba diktált szavai szerint ez az idegen (nemzetközi szakkifejezéssel: *mammal*), első ijedelmén túltéve magát, mind a hét csecseéből erős tejsugárral vette célba elképedt üldözőit, ezzel mintegy függőnyt varázsolva közéjük, hogy végül egy feltehetően könnyed, ám annál határozottabb – és ha több mázsás is, de elegáns, nőies mozdulattal – mindörökre eltűnjön a titokzatos mélységekben. Visszatérve a felszínre újabb meglepetés várt e kis expedíció rettenthetetlen tagjaira. A parton egy a kezét tördelő, ujjait ropogtató, jajongó, a hidegtől egészen fehérré vált, gyér szőrzetű, aprócska idegent vettek észre, aki gyászos mivoltában mintha egy palackot igyekezett volna kihalászni a vízből a szánalmasan vékony, törékeny botocskájával, amely ráadásul még rövidnek is bizonyult. Odamentek hát segíteni neki, *agy'isten!* Az illető lázas, toporzékoló szomjúsággal nyúlt a kiemelt flaskó után, melyből – minden elismerés – egy elmés szerkezetnek köszönhetően érintésre oldalt rejtett fiókocská pattant ki. Abból pedig az idegen magyar anyanyelvűségét bizonyítandó egy papírcédulácska hullott a földre.

Fiam, öltözz föl jól! Én már sajnos soha többé nem mehetek vissza, de Te jegyezd meg: valódi anyád én vagyok és maradok. Ne sírjál utánam, ne gyászolj, mert még életed egyetlen értelmévé válik. Vigyázz apádra, jó ember ő, a joghurt a hűtőben. Hosszú értekezésed a nagyváros és a falu fényeiről figyelmesen elolvastam. Lenne egy-két inkább amolyan anyai

megjegyzésem, csakhogy azt majd máskor, mert még itt megfázol nekem, drága kincsem. A felfújható ladikot a palackban mellékelem, de oh, édes egyetlen fiam, óvakodj tőlem! Bármerre csónakázol is, sose merészkedj túl közel hozzám, mert örömben súlyos uszonyommal még ízzé-porrá talál nálak zúzni, édes fiam. Magammal húználak a mélybe, hogy ott örökké csókolhassalak, mert ez erősebb nálam – védj agyadba, egyetlenem. Bármilyen csapást mér is rád a sors, állj emelt fővel! Van tiszta zsebkendő? Találsz a legfelső rekeszben.

Ősanyád a könnyek tengeréből

Az idegen alig hallhatót sikkantott és összeesett. Egy db ausztrál gyártmányú, már használt gumipelenkán kívül nem volt rajta semmi. Személyit nem találtak nála, így nem tehettek mást, mint lemérték, és ezt is bevezették a naplóba. Részint talán a hidegtől: alig lehetett pár hüvelyknyi. Gondolták, kitömik, aztán hosszadalmasnak találták az eljárást, így inkább a halottnak kijáró tisztelettel gyorsan eltemették a nádas-bugásban, a palackot pedig bevitték a kapitány kajütjébe, majd folytatták új kalandokkal kecsegtető útjukat a Tiszából a Dunába, majd a Fekete-tengerbe. A kapitányi kajüt ablakán át jeges csillámlással beragyogtak a távoli csillagok. Az ablak keretei közt egy pillanatra megjelent a távoli gravitációjával vonzó gigászi csapda is, a NAGY FEKETE LYUK. A kavargó káosz, amely emberi ésszel fel nem fogható mágnesként sok-sok fényévre tőlünk, egy spirálkód távolabbnál távolabbi középpontjában – óriási betonkeverő módjára – csillagközi port, gázfelhőket, sőt: csillagtörmelékét hemperget, hogy kikövezzék a hozzá vezető utat.

A fenti darabka egy *Egérút* című, furcsa regényféléből származik, melynek néhány részlete még a múlt évezred 1900-as éveiben jelent meg a kecskeméti *Forrás* folyóiratban. (Személyes közreadásomban – a kissé nagyképmű hangzó megjegyzés B. A. részéről!) A szöveg domborzatilag ugyanannak az alföldi tájnak a folytatásában érte el a Gutenberg-galaxist, amely tájban született, s amely tájról részben szólt, és szól ma is. Persze politikailag némelyest eltérő körülmények között látott napvilágot. Elbeszélője egy betegesen gyenge idegzetű, szívében és elméjében végül valószínűleg maradéktalanul összezavarodott fiatalember, akit városba hurcolkodó felmenői nem tudtak teljes mértékben megóvni a tanyáról való beköltözés sokkhatásától, bár életének egészen korai szakaszában jött el annak az ideje, amit ő később új honfoglalásuknak nevezett. Szóval, egy Ausztráliába távozott rokon, bizonyos Amál néni rájuk hagyta házat próbálnak belakni odabenn. Az ezzel járó nehézségek töltik ki az opus elejét egy kórházban eltengetett hosszabb időszakkal együtt. Az angyalok ablakú vajdasági tartományi kórházról van szó, ahol a fiú újfent el kényszerül gondolkodni – újonnan szerzett tapasztalatai alapján – a póre testi-lelki kiszolgáltatottság valódi mibenlétén. Aprólékosan nincs értelme elmesélni bizonyos Szép Péter iskoláztatásának, majd a durván egyévnyi katonáskodásának összes eseményét, bár kétségtelen, hogy utóbbi – amelyre még Jugoszlávia széthullása előtt került sor – meglehetősen sok figyelemre méltó profetikus elemet tartalmaz. Ennek ellenére jóval érdemesebb e száguldó világunkban a történetnek arra az ágára összpontosítani, amely hősünk

sikertelen szerelmi afférját mutatja be egy ifjú hölgygel, bizonyos Etivel, és amely fiaskó lelkileg nagyon is megterheli. Mondhatni: túlterheli. Fejében kiveri a biztosítékot, lelkét szétdúlja, összeroppantja, mert tetejébe érkezik mindennek, amit már szinte amúgy is alig tud elviselni.

Ifjú Wertherünk, aki a szürke napok sorjázásában egyre kevésbé ifjú, legszívesebben az ő kis mizőr albérleti lakásában tölti idejét. Wertheim-záras ajtó mögött, ahol valami titkot sejtven: egyszer csak fejszével szétveri az íróasztalát, hogy egy valaki által odarejtett hosszú írásra bukkanjon. – Itt akár elő is vehetnénk Kierkegaard *Vagy-vagy* című kapitális művét, ám elmondható, hogy nem muszáj. Lehet boldogulni nélküle is. Ami a lényeg, az annyi még főbb vonalakban, hogy ugyanabban a szobában létezik egy egérlyuk, ahonnan természetesen egy egérszerű lény mászik elő néha, hogy terepszemlét tartson a szobában. Innentől kezdve a regény egyre nyilvánvalóbban kezd emlékeztetni egy megháborodás fantasztikumokkal teletűzdelt szépirodalmi kórképére, amelyben élénk dialógus alakul ki ember és egere között. Méghozzá olyan mértékben, hogy akár szerepcserére is sor kerülhet.

Nos, bár annak veszélye egyelőre nem fenyeget, hogy ez az *Egérút* című setesuta, helyenként túlírt valami megjelenjen, hadd ne fecsegjük ki végig a történetet. Még úgy se, hogy előre szólnánk: *vigyázat, cselekményleírást tartalmaz!* Elég az hozzá, hogy az egérlyuk másik vége egy szürreális tájra nyílik, amelyik táj mintegy görbe tükre annak, amit mi beidegződéseink alapján valóságnak tekintünk, ám az a regényszint nem eléggé kidolgozott – jelenthetjük ki sajnálattal a hangunkban. Ennél az egyszerű oknál fogva tehát nem is annyira fontos, mint az átjárót képező lyuk innenső oldalán található való világ. Ám ami az egészét tekintve legfontosabb végül is ebben a meglehetősen silányka műben, szűkít-sünk, hogy egyértelműen felhívja a figyelmet arra, ami pl. az Ivo Andrić lassúzó nemzetközi járatának ablakából is jól kivehető Újvidéktől legalább Topolyáig. Nevezetesen az, hogy szinte az egész tanyavilágunk eltűnt. Egy egész életforma lett kámforra valamiért. Egy egész világ süllyedt a tudatunk mélyére, amely világot nyilván a legkörmönfontabb japán technikával sem lehet javító-jóvátevő mértékében és mennyiségében felszínre hozni, rekonstruálni. Hát még az egészen más irányba tartó, erre már kevés hajlandóságot mutató kortárs irodalommal, nemde?

Egész bácskai tanyavilágunkat mintha felrobbantotta volna valaki, akárcsak azt a régi örmény templomot Újvidék központjában, amit – így igaz – konkrétan emberi kéz pusztított el, mert állítólag útjában volt az épülő Tito marsall sugárútnak.

Egyébként ne feledjük, mert tény, és nem áltény, hogy a hely, ahová a víz meg az áram bekötve, tetejébe' aszfaltút vezet oda, a legközelebbi szomszéd pedig nincs egy kilométerre sem, nem tanya a klasszikus értelemben. Mert a tanya az petróleumlámpa, földút és gémeskút, és egyik szomszédodat sem zavarja, ha a megbokrosodott lovadra üvöltözöl.

Egyértelmű romlás.

Némi romok azért még láthatók itt-ott a tájban: csalit, bodzás, maradék téglából hevenyészett rakás mintegy mementóként, törött cserép, de leginkább csak

egy-egy fogyó földhalom, az is lassan, végleg eltűnik, mert a földet visszaveszi a föld. A fákat kivágják, a kutakat betömik, a területet utóbb beszántják, hogy az egykori életnek ott nyoma se maradjon. Bár egy japán professzor, meséli a falvakban, ingájával meglehetősen pontosan meg tudta határozni anno a szántóföldön, hogy hol is állt egy-egy tanya valamikor, azonban pontos magyarázattal ő sem tudott szolgálni. Valami energiagócokat emlegetett, amiből senki se értett semmit, és az egész annyiban maradt. Az erről született dolgozata Tokióból sosem érte el példának okáért Becsét vagy Pecellót.

Az újvidéki vasútállomás újságosbódéinak ponyvadömpingje és giccsparádjája kellős közepén leltem rá a minap egy felettébb érdekes kiadványra. Inkább időutazást jelent, mint térbelit, azonban mindenképp vonatra valót, ahonnan időnként ki lehet pislantani az ablakon át a szóban forgó tájra. Egykori Magyarország Délvidékére. Címe: *A pusztába vesztettek*, esetleg: *Eltűntek a pusztaságban* (Izgubljeni u ravnici), szerzője Žikica Milošević tényfeltáró újságíró, aki művének alcímében pontosítja is a témát: *Kevésbé ismert fejezetek Vajdaság népeinek történetéből*. A tudományos igényeknek ugyan kevésbé megfelelő, azonban mindenképp értékes mű bevezetőjében olvasható, miszerint közismert tény, hogy a Vajdaság (Vojvodina) tartomány régi időktől fogva, mind a mai napig, többnemzetiségű vidék, ám kevesen tudják, hányféle nép élt itt, akik közül mára a szerbek mellett túlnyomórészt magyarok, szlovákok, románok és ruszinok, nem utolsósorban horvátok maradtak, míg a németek jó részét száműzték a második világháború után. A többiek eltűntek a szörnyű világégések forgatagában, népiártás áldozatai lettek, vagy csak egyszerűen kihaltak. Jószerivel beolvadtak a „nagyobbságba”, közben közülük kevésnek sikerült visszatérnie oda, ahonnan elindult.

Zömük az Osztrák–Magyar Monarchia idején települt erre a megművelésre kínáló síkságra Bécs abbéli elképzeléséből, hogy miután Savoyai apó szétverte Zentánál a török hadat, amit az oszmánok kivonulása követett (a tollforgató Ivo Andrić szerint visszahúzódtak, mint egy óriási tenger), benépesítse a mohácsi katasztrófa eredményeként egyébként is elnéptelenedett földet. Utóbbi szétosztásával természetesen, ami mágnesként hatott. Maga Savoyai Jenő írta a bécsi udvarnak, hogy milyen kitűnő, zsíros feketeföld található erre felé, amit tiszta pazarlás lenne parlagon hagyni, s szavai meghallgatásra, sőt egyetértésre találtak. Innentől nehéz lenne összefogni a szerteágazó história összes szálát. Érkeztek a későbbi délszláv tartományba olyan nemzetek képviselői is, akiket ma már legfeljebb csak turistának tudunk ideképezni. (Nota bene! Nem beszélünk itt az újabb idők migrációjáról, amelynek egyáltalán nem célja a mai Szerbiában megtelepedni, a Bácskában kapát fogni, közben a zsidóság tragikus pusztulására, ennek keretében ama hírhedt *Hideg napokra* se térünk ki külön, miképp a partizánbosszúra sem bővebben érthető témaválasztási és terjedelmi oknál fogva.)

Jöttek ide elzászi franciák, miként olaszok is szőlőt termesztetni, bort készíteni. Csehek sört főzni, lengyelek mindenfélével foglalkozni. Görögök úgyszintén, hogy jelentős részük aztán a kenderipar fellendítésében vegyen részt. Ők adták az itteni egyik drámaíró is, Alekszisz Parnaszt, aki Buljkes faluban élt és alkotott, idetelepítve Zeust és társait az alföldi rónaságra. Konkrét helyszíne

ennek a mai Maglic (magyar tükörfordításban: Kisködös, valójában Bulkeszi). Ugyanakkor a korai érkezők közül leghányatottabb sorsuk a spanyoloknak volt, zömmel katalánoknak, akik jókora vargabetűvel, Szicília érintésével érkeztek ide, hogy megalapítsák Új-Barcelona városát, a mai Zrenjanin (Becserek) környékén. Sajnos Bánát a török után egyadta mocsár volt, a katalánok pedig nem bírták ezt, többségükben áldozatul estek a maláriának, így végül Új-Barcelonából nem lett semmi.

A szóban forgó kiadvány egyik legérdekesebb története az, amelyet a szerző végső instanciában Borivoj Mirosavljević fényképész eredeti elmondása alapján írt bele a művébe. Konkrétan arról szól, amit így lehetne kicsit kiszínezve, ezzel együtt tömören előadni, hogy a hatvanas évek elején az újvidéki Duna park egyik padján, háttal a tenispályának – ahonnan majd Szeles Mónikánk indul világhódító útjára – minden nap délelőtt egy furcsa férfi üldögélt, újságot olvasva. A híres fotográfus nem tudott ellenállni, a park hattyúi mellé őt is lekapta. A ma is létező fényképen jól látszik, hogy ez az ember olyasféle, felül gömbölyded kalapot visel, amilyen Mirosavljević szerint leginkább a vadnyugati filmekből ismert. Ősz szakállal alul legyezőként terül szét bő fekete ruháján. A fényképész nem tudta megállapítani, hogy alanya egyáltalán nem veszi észre őt, vagy csak nem mutatja, azonban nem is ez a lényeg. Hanem az, hogy 1963 egyik napján iszonyatos robbanás rázta meg a város központját, ami majdnem lesodorta az akkor is a padon olvasó furcsa szerzet fejfedőjét, szélvészkként lebentve a szakállát. Erre ő csendben felnézett, első ízben rápillantott az ismét ott settenkedő fotósra, alig láthatóan biccentett, összecsukta az újságot, majd elment. Többé nem lehetett látni Újvidéken Samuel Polikarp atyát, a város utolsó örmény papját. Soha többé nem tért vissza Bécsből, ahová állítólag elment. Vagy Amerikából, ahogy tudni vélték mások.